

Cechy psychopatyczne, prężność psychiczna i radzenie sobie ze stresem u młodzieży niedostosowanej społecznie

Psychopathic traits, psychological resilience and coping with stress in socially maladjusted youth

Krzysztof Nowakowski¹, Katarzyna Wróbel²

¹Akademia Ignatianum w Krakowie, Instytut Psychologii

²Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy im. Św. Siostry Faustyny w Krakowie

Summary

Aim. The basic aim of the research was to analyze the associations between the traits of psychopathy in the triarchic model (boldness, meanness, disinhibition) and the level of psychological resilience and preferred style of coping with stress in the group of adolescents violating legal norms. The author assumes that the key symptoms in this relationship would be played by the symptoms of psychopathy included in the dimension of boldness.

Method. The group of participants consisted of 111 girls and boys aged 16–18 years staying in youth correctional facilities. The Polish adaptation of the TriPM questionnaire was used to measure the severity of psychopathic traits in juveniles (Patrick, 2010, Pilch at al., 2015). The structure of psychological resilience and styles of coping with stress in the studied group were measured with the use of self-report methods: Skala Prężności Psychiczej/SPP–18 (Polish scale to measure resilience in children and adolescents, Ogińska-Bulik, Juczyński 2011) and the CISS questionnaire respectively.

Results. The general level of psychological resilience proved to be a mediator between boldness and task-oriented coping style. Boldness as a component of psychopathy was also associated with all psychological resilience scales. The disinhibition dimension of psychopathy negatively correlated with psychological resilience and was associated with more frequent occurrence of an emotion-oriented stress coping style. There were differences between sexes observed in the severity of meanness and emotion-oriented coping in a stressful situation.

Conclusions. The research supports the treatment of psychopathy in youth as a complex and multidimensional construct. The data also confirm that certain features of psychopathy may be associated with indicators of good adaptation.

Słowa kluczowe: psychopatia, prężność psychiczna, style radzenia sobie ze stresem

Key words: psychopathy, resilience, styles of coping with stress

Wstęp

Zgodnie ze standardami diagnostycznymi obowiązującymi w klasyfikacjach medycznych [1] klinicznego rozpoznania zaburzenia osobowości można dokonać jedynie u osoby dorosłej. Jednocześnie przyjmuje się, że pewne symptomy wskazujące na ryzyko rozwoju pełnoobjawowego zaburzenia osobowości w dorosłości pojawiają się na wcześniejszych etapach rozwojowych. Coraz więcej danych potwierdza założenie o ciągłości rozwojowej zaburzeń osobowości, sugerując występowanie ich specyficznych predyktorów w okresie dzieciństwa i adolescencji [2, 3]. Za takim stanowiskiem przemawiają m.in. badania wykazujące powiązania pomiędzy diagnozą osobowości antyspołecznej a wcześniejszymi objawami zaburzeń zachowania w okresie dorastania i dzieciństwa [4] oraz ujawniające obecność symptomów osobowości typu borderline u adolescentów [5]. Pogląd o występowaniu prekursorów zaburzeń osobowości u dzieci i młodzieży jest spójny z założeniami psychopatologii rozwojowej, w nurcie której poszukuje się ścieżek rozwojowych w etiologii zaburzeń oraz różnego typu zachowań dezadaptacyjnych [6].

W aktualny kierunek badań nad zaburzeniami osobowości w wieku rozwojowym wpisują się również współczesne koncepcje psychopatii dzieci i młodzieży¹ [m.in. 9, 10]. W koncepcjach tych na ogół zakłada się, że istnieje pewien wzorzec określający ciągłość mechanizmu rozwoju zaburzenia – od predyktorów psychopatii zauważalnych w średnim i późnym dzieciństwie, poprzez cechy psychopatyczne przejawiane w adolescencji, do osobowości psychopatycznej w dorosłości. Do wczesnych symptomów psychopatii Frick [11] zalicza kombinację impulsywności, narcyzmu oraz cech bezduszości–bezuczuciowości (*callous – unemotional*) [11]. Podobnie Salekin [12] charakteryzuje prekursory zaburzenia w dzieciństwie za pomocą trzech wymiarów: niewrażliwości–nieemocjonalności (C/U: *callous–unemotional traits*), wielkościowości–skłonności do manipulowania innymi (G/M: *grandiose – manipulative traits*) oraz śmiałości – impulsywności (D/I: *daring – impulsive traits*). W kontekście diagnozy różnicowej z zaburzeniami zachowania, opozycyjno-buntowniczymi czy ADHD w populacji dzieci i młodzieży przejawiającej problemy z zachowaniem za najbardziej znaczące uznawane są cechy bezduszości–bezuczuciowości. Cechy C/U wydają się stanowić swoisty rdzeń psychopatii, wyznaczając odrębną ścieżkę rozwojową zaburzenia [13, 14]. Z kolei badania longitudinalne [15] wskazują, że cechy psychopatyczne obserwowane we wczesnej adolescencji pozwalają przewidzieć prawdopodobieństwo psychopatii u dorosłych, co przemawia za stabilnością czasową symptomów psychopatycznego zaburzenia osobowości.

Warto zauważyć, że modele trójczynnikiowe prekursorów psychopatii u nieletnich znajdują swoje odpowiedniki w tych koncepcjach osobowości psychopatycznej, które

¹ W klasyfikacjach medycznych, takich jak ICD czy DSM, psychopatia nie występuje jako odrębna jednostka nozologiczna wśród zaburzeń osobowości. Dane z analiz nad – często traktowanymi jako kliniczne odpowiedniki zaburzenia – osobowością antyspołeczną/APD czy dysocjalną/DPD sugerują odrębność diagnostyczną psychopatii od obydwu typów zaburzonej struktury osobowości [7]. Niejednoznaczny status psychopatii w kontekście klasyfikacji zaburzeń psychicznych przekłada się również na kontrowersje wokół zagadnienia cech psychopatycznych u dzieci i młodzieży w zakresie m.in. specyfiki obrazu klinicznego czy też problemu negatywnej, stygmatyzującej etykiety diagnostycznej [8].

również bazują na złożonej z trzech elementów strukturze zaburzenia u dorosłych. Do koncepcji tego rodzaju należy podejście Cooka i Michie [16] oraz triarchiczne ujęcie psychopatii [17]. Z drugiej strony alternatywną, czteroczynnikową strukturę psychopatii zawiera – oparta na klasycznym modelu Hare’a – skala PCL-R dla młodzieży (PCL:Youth Version/ PCL:YV). Na obraz kliniczny psychopatii u adolescentów naruszających normy prawne – analogicznie jak u pełnoletnich – składają się według PCL:YV [18]: interpersonalny, afektywny, behawioralny i antyspołeczny aspekt zaburzenia.

Badania nad wczesnymi predyktorami psychopatii w dzieciństwie, jak i nad cechami psychopatycznymi u młodzieży wskazują na występowanie podobnych zależności do tych obserwowanych u osób dorosłych ze wskaźnikami psychopatologii czy zakłóceniami funkcjonowania społecznego. Cechy psychopatii przejawiane przez adolescentów korelują z agresją proaktywną i reaktywną [19]. Są również jednym z najsilniejszych predyktorów przestępczości agresywnej i zachowań z użyciem przemocy w tej grupie wiekowej [20–22]. Charakterystyki psychopatii zawarte w aspektach afektywnym i interpersonalnym oraz w aspekcie stylu życia skali PCL-R wykazują – poza przejawami zachowań antyspołecznych – powiązania z lękiem, ekspresją gniewu, nadużywaniem alkoholu i substancji psychoaktywnych oraz narażeniem na przemoc w otoczeniu społecznym [23]. Inne dane [24] ujawniają zależności pomiędzy cechami psychopatycznymi a zaburzeniami eksternalizacyjnymi oraz internalizacyjnymi, przy czym w przypadku psychopatii pierwotnej zachodzi negatywna korelacja z zaburzeniami typu internalizacyjnego (zespół lęku uogólnionego, duże zaburzenie depresyjne). Ponadto wśród młodych dorosłych psychopatia wiąże się z niskimi wskaźnikami dobrostanu psychicznego [25].

Potwierdzony w literaturze przedmiotu związek pomiędzy psychopatią młodzieży a szerokim spektrum zachowań dysfunkcyjnych i niepożądanych społecznie powoduje że badania nad tzw. adaptacyjnymi charakterystykami psychopatii są stosunkowo rzadko prowadzone w tym obszarze. Jednocześnie coraz więcej jest doniesień wskazujących na niejednoznaczność uzyskiwanych wyników, które często zależą od wymiaru psychopatii, jaki jest brany pod uwagę w analizie, nasilenia danego czynnika w obrazie klinicznym zaburzenia czy pierwotnego/wtórnygo typu osobowości psychopatycznej [por. 26]. Cechy uznawane za adaptacyjne – ujmowane np. w komponencie zuchwałości triarchicznego modelu psychopatii – niekoniecznie muszą współwystępować z objawami psychopatologii bądź poważnymi problemami w zachowaniu. Z kolei z zaburzeniami eksternalizacyjnymi i antyspołecznością najczęściej łączą się – ujmowane w innych komponentach zaburzenia – brak empatii, splotenie emocjonalne, deficyty hamowania behawioralnego, impulsywność czy wysokie zapotrzebowanie na stymulację [17, 27].

W niniejszym badaniu usiłowano odpowiedzieć na pytanie o zależności zachodzące pomiędzy nasileniem cech psychopatycznych, prężnością psychiczną i preferowanym stylem radzenia sobie ze stresem u młodzieży niedostosowanej społecznie. Celem badań było określenie tych zależności z uwzględnieniem prężności psychicznej jako mediatora pomiędzy adaptacyjnymi cechami psychopatii a stylem zadaniowym. Cechy psychopatii w badanej grupie określono za pomocą modelu triarchicznego [17] jako

strukturę złożoną z konfiguracji zuchwałości (*boldness*), bezduszności (*meanness*) i rozhamowania (*disinhibition*). Prężność psychiczną ujęto w kategoriach cechy rozumianej jako właściwość osobowości umożliwiającą prawidłowe funkcjonowanie jednostki pomimo obecności licznych stresorów, negatywnych zdarzeń życiowych czy działania czynników ryzyka [28]. W kontekście danych sugerujących związek niektórych z symptomów psychopatii ze wskaźnikami dobrego przystosowania [29, 30] oraz doniesień dotyczących czynników ochronnych w rozwoju zaburzenia [31] przyjęto hipotezę, że zuchwałość będzie powiązana z wysokim poziomem prężności psychicznej oraz – uznawanym za najbardziej przystosowawczy – zadaniowym stylem radzenia sobie ze stresem. Nawiązując do badań ujawniających pośredniczący wpływ prężności na relację psychopatii z innymi zmiennymi [32, 33], założono również wystąpienie podobnego efektu, jednak tylko w odniesieniu do zuchwałości, a nie na poziomie ogólnego nasilenia cech psychopatycznych.

Material

Badaniami została objęta grupa młodzieży w wieku późnej adolescencji (16–18 lat) przebywająca w czterech młodzieżowych ośrodkach wychowawczych na terenie województwa małopolskiego i podkarpackiego. Osoby badane wykazywały wysoki poziom objawów niedostosowania społecznego (problemy szkolne, zachowania agresywne, używanie substancji psychoaktywnych, popełnianie czynów karalnych). W badaniach wzięło udział łącznie 111 adolescentów, w tym 56 dziewcząt i 55 chłopców ($M = 16,77$; $SD = 0,71$).

Metoda

Badania, będące częścią projektu *Czynniki ochronne a nasilenie cech psychopatycznych u młodzieży*, zostały zaakceptowane przez Uczelnianą Komisję ds. Etyki Badań Naukowych (nr decyzji 02/III/2019). Przed przystąpieniem do zasadniczej części procedury badawczej od opiekunów i uczestników uzyskano wymagane zgody, a także poinformowano o dobrowolnym i anonimowym charakterze badań oraz wykorzystaniu wyników do celów naukowych. Badania realizowano indywidualnie lub w kilkusobowych grupach, eliminując wpływ zmiennych zakłócających. Przeciętny czas trwania badania wynosił około 40 minut. Osoby badane dokonywały samoopisu w zakresie trzech głównych zmiennych, odpowiadając na pytania zawarte w kwestionariuszach TriPM–41, SPP–18 i CISS.

Nasilenie cech psychopatycznych w badanej grupie zostało zmierzone przy użyciu Triarchicznej Miary Psychopatii (*Triarchic Psychopathy Measure* – TriPM [17,34]) w polskiej adaptacji TriPM–41 autorstwa Pilch i wsp. [35]. Oparty na modelu triarchicznym kwestionariusz TriPM–41 pozwala zarówno na pomiar ogólnego poziomu psychopatii, jak i jej składowych, zawartych w podskalach: zuchwałości (15 pozycji), bezduszności (10 pozycji) i rozhamowania (16 pozycji). Osoba badana posługuje się czterostopniową skalą odpowiedzi: prawda, raczej prawda, raczej fałsz, fałsz, z punktacją kolejno od 3 do 0 pkt.

Strukturę prężności psychicznej zbadano stosując Skalę Prężności Psychicznej SPP-18, przeznaczoną dla dzieci i młodzieży w wieku 12–19 lat [28]. Skala złożona jest z 18 stwierdzeń ocenianych na pięciopunktowej skali (od 0 – „zdecydowanie nie” do 4 – „zdecydowanie tak”). SPP-18 umożliwia – poza określeniem głównego wskaźnika prężności psychicznej – również badanie czynnikowej struktury tej zmiennej, na którą składają się: 1 – optymistyczne nastawienie i energia (5 stwierdzeń), 2 – wytrwałość i determinacja w działaniu (5 stwierdzeń), 3 – poczucie humoru i otwartość na nowe doświadczenia (4 stwierdzenia), 4 – kompetencje osobiste i tolerancja negatywnego afektu (4 stwierdzenia).

W pomiarze stosowanych przez adolescentów stylów radzenia sobie ze stresem posłużono się Kwestionariuszem Radzenia Sobie w Sytuacjach Trudnych (CISS) Endlera i Parkera w polskiej adaptacji Strelaua i wsp. [36]. Pozycje diagnostyczne w tym narzędziu odnoszą się do trzech podstawowych stylów: skoncentrowanego na zadaniu – SSZ, skoncentrowanego na emocjach – SSE oraz skoncentrowanego na unikaniu – SSU, przy czym ostatni ze stylów może przyjmować dwa warianty: angażowania się w czynności zastępcze (ACZ) i poszukiwania kontaktów towarzyskich (PKT). Kwestionariusz CISS łącznie zawiera 48 pozycji, trzy podstawowe skale są równoliczne (po 18 pozycji). Badany ustosunkowuje się do każdego pytania dotyczącego częstotliwości podanych zachowań w sytuacjach trudnych i stresogennych, wybierając jedną z odpowiedzi na pięciopunktowej skali (od 1 – „nigdy” do 5 – „bardzo często”).

Do przeprowadzenia analizy statystycznej uzyskanych wyników został użyty program TIBCO Software Statistica 13.3. W badaniu zależności pomiędzy poziomem nasilenia cech psychopatycznych a wskaźnikami prężności psychicznej i stylami radzenia sobie ze stresem u nieletnich wykorzystano analizę korelacji oraz analizę mediacji.

Wyniki

Większość istotnych statystycznie zależności zaobserwowano w odniesieniu do zuchwałości i rozhamowania. Zuchwałość dodatnio korelowała ze wszystkimi miarami prężności oraz z zadaniowym stylem radzenia sobie ze stresem, natomiast ujemnie ze stylem nastawionym na emocje. Negatywną zależność zanotowano pomiędzy rozhamowaniem a wytrwałością i determinacją w działaniu (czynnik 2) oraz ogólnym wskaźnikiem prężności psychicznej. Ponadto rozhamowanie związane było ze stylem radzenia sobie nastawionym na emocje. Nie stwierdzono żadnych zależności dla wymiaru bezduszności oraz na poziomie ogólnego nasilenia cech psychopatycznych (poza czynnikiem 4 SPP-18). Uzyskane korelacje w zakresie badanych zmiennych zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Macierz korelacji pomiędzy miarami cech psychopatycznych (TriPM-41), prężności psychicznej (SPP-18) i stylów radzenia sobie ze stresem (CISS) w badanej grupie młodzieży niedostosowanej społecznie (N = 111)

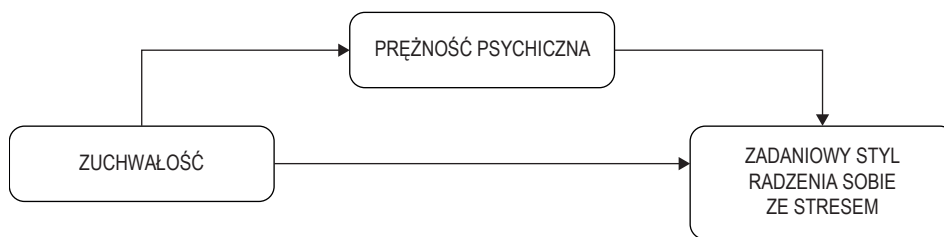
	SSZ	SSE	SSU	ACZ	PKT	PP	cz1	cz2	cz3	cz4
Zuchwałość	0,41*	-0,31*	0,12	0,02	0,19*	0,60*	0,51*	0,40*	0,46*	0,62*
Rozhamowanie	-0,11	0,27*	0,05	0,06	-0,15	-0,21*	-0,15	-0,26*	-0,10	-0,13

dalszy ciąg tabeli na następnej stronie

Bezdusznosc	-0,01	-0,18	0,00	0,05	-0,16	0,03	-0,08	0,05	-0,07	0,11
Psychopatia	0,11	-0,09	0,10	0,08	-0,05	0,18	0,11	0,09	0,13	0,26*

Oznaczenia: * $p < 0,05$, SSZ – styl skoncentrowany na zadaniu, SSE – styl skoncentrowany na emocjach, SSU – styl skoncentrowany na unikaniu, ACZ – angażowanie się w czynności zastępcze, PKT – poszukiwanie kontaktów towarzyskich, PP – ogólny wskaźnik prężności psychicznej, cz1 – optymistyczne nastawienie i energia, cz2 – wytrwałość i determinacja w działaniu, cz3 – poczucie humoru i otwartość na nowe doświadczenia, cz4 – kompetencje osobiste i tolerancja negatywnego afektu

Do weryfikacji hipotezy o mediacyjnej funkcji prężności psychicznej w relacji pomiędzy zuchwałością a zadaniowym stylem radzenia sobie ze stresem (wykres 1) zastosowano analizę mediacji z użyciem metody Barona i Kenny'ego.

Wykres 1. **Model mediacji zuchwałość – prężność psychiczna – zadaniowy styl radzenia sobie ze stresem**

W pierwszej kolejności przeprowadzono regresję prostą w celu zbadania zależności bezpośredniej pomiędzy zmienną niezależną (zuchwałość) i zależną (styl zadaniowy). Uzyskano istotny statystycznie, dodatni efekt ($\beta = 0,41$; $t = 4,67$; $p < 0,001$). Następnie sprawdzono związek zmiennej niezależnej z mediatorem (prężność psychiczna). Otrzymany efekt był zgodny z zakładanym modelem ($\beta = 0,60$; $t = 7,74$; $p < 0,001$). Na ostatnim etapie wykonano wielozmienną analizę regresji przy jednoczesnym uwzględnieniu jako predyktorów zmiennej niezależnej i mediatora. Poziom prężności psychicznej pozostał jedynym istotnym statystycznie predyktorem wyboru skoncentrowanego na zadaniu stylu radzenia sobie ze stresem ($\beta = 0,39$; $t = 3,85$; $p < 0,001$). Wyniki przeprowadzonej analizy potwierdziły tym samym, że prężność psychiczna jest mediatorem w zależności między wymiarem zuchwałości psychopatii i stylem zadaniowym.

Uzupełniając do zbadania różnic międzypłciowych w zakresie analizowanych zmiennych wykorzystano test t Studenta dla prób niezależnych. Chłopcy z niedostosowaniem społecznym uzyskali istotnie wyższe wyniki w podskali bezdusznosc niż dziewczęta (chłopcy: $M = 12,42$; $SD = 6,35$; dziewczęta: $M = 9,38$; $SD = 6,84$; $t = 2,43$; $p = 0,02$). Jednocześnie dziewczęta częściej niż chłopcy w sytuacjach stresowych stosowały styl skoncentrowany na emocjach (dziewczęta: $M = 51,63$; $SD = 12,15$; chłopcy: $M = 45,75$; $SD = 10,45$; $t = -2,73$, $p = 0,01$).

Omówienie wyników

Otrzymane dane wskazują na występowanie zależności pomiędzy wymiarem zuchwałości a – uznawanymi za wskaźniki przystosowania psychospołecznego – prężnością psychiczną i zadaniowym stylem radzenia sobie ze stresem. Zuchwałość można potraktować jako odpowiednik „maski zdrowia psychicznego” Cleckleya, pozwalającej osobom o cechach psychopatycznych na względnie skuteczne przystosowanie się do życia w społeczeństwie bez ujawniania wyraźnych symptomów psychopatologicznych. Cechy psychopatii zawarte w komponencie zuchwałość (takie jak: umiejętność wywierania wpływu na innych, niski poziom lęku, dominowanie w relacjach interpersonalnych, opanowanie w sytuacjach niebezpiecznych) wydają się zatem bardziej wiązać ze zmiennymi o charakterze adaptacyjnym niż psychopatologicznym, co pozostaje zgodne z doniesieniami dotyczącymi funkcjonalnej strony psychopatii [30, 37]. Rezultaty przeprowadzonych badań są również spójne z danymi o traktowaniu zuchwałości względnie niezależnie od dwóch pozostałych wymiarów psychopatii, tj. bezduszości, odnoszącej się do deficytów emocjonalnych, oraz powiązanego z impulsywnością rozhamowania [35, 27, 30].

Uzyskany efekt mediacyjny dla ogólnego poziomu prężności psychicznej w układzie zmiennych „zuchwałość → zadaniowy styl radzenia sobie ze stresem” sugeruje złożony charakter zależności pomiędzy adaptacyjnymi cechami psychopatii a behawioralnymi przejawami przystosowania. Otrzymane dane korespondują z doniesieniami z norweskich badań nad prężnością psychiczną w grupie dorosłych odbywających karę pozbawienia wolności [32]. W badaniach tych prężność również pełniła rolę mediatora, obniżając poziom lęku w warunkach izolacji penitencjarnej u osób z cechami psychopatycznymi. Z kolei wyniki analiz prowadzonych w populacji nieklinicznej wskazują na moderujący wpływ prężności na negatywną zależność pomiędzy tzw. ciemną triadą (psychopatia, machiawelizm, narcyzm) a prospołeczną, zorientowaną na zrównoważony rozwój postawą przedsiębiorczą (SEO – *Sustainable Entrepreneurial Orientation*) [33]. W świetle przytoczonych danych uzyskany efekt potwierdza spełnianie przez prężność psychiczną ważnej funkcji pośredniczącej w relacji psychopatii do innych zmiennych.

Trzeci z wymiarów psychopatii w modelu triarchicznym – rozhamowanie – okazał się, zgodnie z oczekiwaniami, negatywnie powiązany z prężnością psychiczną. Podobne rezultaty uzyskano wśród młodzieży szwedzkiej [38]. Dziewczeta z niskim poziomem prężności psychicznej przejawiały zachowania agresywne, a chłopcy mieli skłonność do łamania prawa i byli gorzej uspołecznieni. Rozhamowanie ujmowane jako kombinacja wysokiej impulsywności oraz deficytu samokontroli wydaje się bezpośrednio odnosić do tego rodzaju zachowań problemowych. Adolescenci o wysokich wskaźnikach prężności psychicznej wykazywali mniej objawów nieprzystosowania. Specyfika konstruktów rozhamowania pozwala też wyjaśnić ujemną korelację pomiędzy rozhamowaniem a wytrwałością i determinacją w działaniu (czynnik drugi SPP-18). Możliwe, że parametry rozhamowania takie jak impulsywność, trudności w regulacji zachowania, a zwłaszcza nieumiejętność odraczania gratyfikacji odpowiadają za obniżoną zdolność do podejmowania działań wymagających większego

zaangażowania czy przyjęcia bardziej odległej perspektywy czasowej na drodze do osiągnięcia celu.

Różnice pomiędzy zuchwałością a rozhamowaniem zaobserwowano w odniesieniu do stylu radzenia sobie ze stresem. Zuchwałość wiązała się z preferowaniem stylu zadaniowego oraz rzadkim stosowaniem stylu skoncentrowanego na emocjach. Z kolei badani z wysokim poziomem rozhamowania częściej w sytuacjach trudnych wybierali właśnie styl radzenia sobie skoncentrowany na emocjach. Uzyskane dane jedynie częściowo są zbieżne z wynikami badań nad psychopatią i radzeniem sobie ze stresem u osadzonych, gdzie wykazano zależność pomiędzy cechami psychopatii a stylami skoncentrowanymi na emocjach i na unikaniu [39]. Taki rezultat sugeruje, że być może tendencja do stosowania określonego sposobu radzenia sobie w sytuacji stresowej zależy nie tyle od ogólnego nasilenia cech psychopatii, co od dominacji w strukturze zaburzenia jego adaptacyjnych (zuchwałość) lub nieprzystosowawczych (rozhamowanie) aspektów.

Analiza różnic międzypłciowych w strukturze psychopatii w badanej grupie adolescentów wykazała jedynie występowanie wyższego poziomu bezduszości u chłopców. Jednocześnie dziewczęta o cechach psychopatycznych częściej niż chłopcy posługiwały się stylem radzenia sobie ze stresem skoncentrowanym na emocjach. Z jednej strony taki wynik jest spójny z ogólnie wyższą wśród nastoletnich kobiet tendencją do stosowania sposobów radzenia sobie opartych na emocjach [40]. Z drugiej, złożony z deficytów afektywnych i braku empatii wymiar bezduszości wydaje się powiązany także ze słabą umiejętnością używania tych sposobów radzenia sobie w sytuacjach stresowych, które bazują na emocjach, jak np. poszukiwanie wsparcia w otoczeniu społecznym.

Wnioski

Podjęte badania wskazują na prężność psychiczną jako znaczący czynnik, powiązany z przystosowawczymi cechami psychopatii u młodzieży. Obiecującym kierunkiem dalszych analiz w tym obszarze wydają się badania związków pomiędzy wymiarem zuchwałości a innymi indywidualnymi zasobami, które – podobnie jak prężność – sprzyjają procesowi adaptacji i pozwalają na bardziej skuteczne radzenie sobie w sytuacjach trudnych. Takie zmienne jak np. inteligencja emocjonalna, poczucie koherencji czy samoocena mogą wpływać pośrednicząco na relację łączącą nasilenie cech psychopatycznych z objawami nieprzystosowania społecznego oraz podwyższonym ryzykiem przemocy czy przestępczości wśród adolescentów. Poznanie charakteru tych złożonych zależności umożliwiłoby podejmowanie bardziej efektywnych działań profilaktycznych, interwencyjnych lub korekcyjnych wobec młodzieży z grup ryzyka, jak również dostarczyłoby cennej wiedzy dotyczącej adaptacyjnych aspektów psychopatii w ujęciu rozwojowym.

Otrzymane dane sugerują względną niezależność komponentu zuchwałości od pozostałych składowych psychopatii w ujęciu triarchicznym. Należy podkreślić, że efekt ten wystąpił wśród młodzieży naruszającej normy prawne. W celu weryfikacji uzyskanego wyniku na populacji ogólnej adolescentów warto przeprowadzić analo-

giczne badania z udziałem grupy młodych osób nieprzebywających w placówkach resocjalizacyjnych dla nieletnich i niepełniających czynów karalnych. Badania takie mogłyby być także użyteczne w kontekście rozważań nad etiologią niekryminalnej postaci psychopatii oraz dla poznania potencjalnych czynników ochronnych wpływających modyfikująco na rozwój cech psychopatycznych.

Pewnym ograniczeniem przedstawionych badań jest zastosowanie narzędzia samoopisowego do pomiaru nasilenia cech psychopatycznych u młodzieży. Ze względu na tendencję do przedstawiania się przez psychopatów w korzystnym świetle i częste okłamywanie innych, weryfikując uzyskane wyniki w przyszłych badaniach, warto rozważyć użycie metod opartych na obserwacji (takich jak skala PCL:YV), które wydają się bardziej odporne na wystąpienie efektu autoprezentacji.

Piśmiennictwo

1. American Psychiatric Association. Red. wyd. pol. Gałęcki P, Pilecki M, Rymaszewska J, Szulc A, Sidorowicz SK, Wciórka J. *Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM-5*. Wrocław: Edra Urban & Partner; 2018.
2. Shiner RL, Tackett JL. *Personality Disorders in Children and Adolescents*, W: Mash EJ, Barkley RA red. *Child Psychopathology*. New York–London: The Guilford Press; 2014. S. 848–896.
3. Lenkiewicz K, Srebnicki T, Bryńska A. *Zaburzenia osobowości u młodzieży*. Psychiatr. Pol. 2015; 49(4): 757–764.
4. Calkins SD, Keane SP. *Developmental origins of early antisocial behaviour*. Dev. Psychopathol. 2009; 21: 1095–1109.
5. Chanen AM, Kaess M. *Developmental pathways to borderline personality disorder*. Curr. Psychiatry Rep. 2012; 14(1): 45–53.
6. Cicchetti D, Crick NR. *Precursors and diverse pathways to personality disorder in children and adolescents*. Dev. Psychopathol. 2009; 21(3): 683–685.
7. Pastwa-Wojciechowska B. *Psychopatyczne/antyspoleczne zaburzenia osobowości*. W: Cierpiąłkowska L, Soroko E red. *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*; Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. 2014. S. 214–234.
8. Groth J, Andrałojć M. *Wczesne predyktory psychopatii – analiza stanu i kierunków badań psychopatii dzieci i młodzieży*. Psychologia Rozwojowa 2014; 19 (3): 23–36.
9. Salekin RT. *Psychopathy in children and adolescents: Key issues in conceptualization and assessment*. W: Patrick CJ red. *Handbook of psychopathy*. New York: Guilford; 2006. S. 389–414.
10. Salekin RT, Lochman JE. *Child and adolescent psychopathy. The search for protective factors*. Criminal Justice and Behavior. 2008; 35(2): 159–172.
11. Frick PJ. *Using the construct of psychopathy to understand antisocial and violent youth*. W: Herve H, Yuille JC. red. *The Psychopath: Theory, Research and Practice*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates; 2007. S. 343–367.
12. Salekin RT. *Psychopathy in childhood: why should we care about grandiose–manipulative and daring–impulsive traits?* Br. J. Psychiatry 2016; 209(3): 189–191.
13. Frick PJ, Marsee MA. *Psychopathy and Developmental Pathways to Antisocial Behavior in Youth*. W: Patrick CJ red. *Handbook of psychopathy*. New York: Guilford; 2006. s. 353–374.

14. Frick PJ. *Extending the Construct of Psychopathy to Youth: Implications for Understanding, Diagnosing, and Treating Antisocial Children and Adolescents*. Can. J. Psychiatry 2009; 54(12): 803–812.
15. Lynam DR, Caspi A, Moffitt TE, Loeber R, Stouthamer-Loeber M. *Longitudinal evidence that psychopathy scores in early adolescence predict adult psychopathy*. J. Abnorm. Psychol. 2007; 116(1): 155–165.
16. Cooke DJ, Michie C. *Refining the construct of psychopathy: towards a hierarchical model*. Psychol. Assess. 2001; 13(2): 531–542.
17. Patrick CJ, Fowles DC, Krueger RF. *Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness*. Dev. Psychopathol. 2009; 21(3): 913–938.
18. Forth AE, Kosson D, Hare RD. *The Hare PCL: Youth Version*. Toronto: Multi-Health Systems; 2003.
19. Perenc L, Radochoński M. *Psychopathic Traits and Reactive–Proactive Aggression in a Large Community Sample of Polish Adolescents*. Child Psychiatry Hum. Dev. 2014; 45(4): 464–471.
20. Hicks MM, Rogers R, Cashel M. *Predictions of violent and total infractions among institutionalized male juvenile offenders*. J. Am. Acad Psychiatry Law 2000; 28(2): 183–190.
21. Forth AE, Flight JI. *Instrumentally violent youth: The roles of psychopathic traits, empathy, and attachment*. Criminal Justice and Behavior. 2007; 34(6): 739–751.
22. Shaffer C, McCuish E, Corrado RR, Behnken MP, DeLisi M. *Psychopathy and violent misconduct in a sample of violent young offenders*, Journal of Criminal Justice 2015; 43(4): 321–326.
23. Ridder KA, Kosson D. *Investigating the Components of Psychopathic Traits in Youth Offenders*. Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment 2018; 40(1): 60–68.
24. Eisenbarth H, Godinez D, du Pont A, Corley RP, Stallings MC, Rhee SH. *The influence of stressful life events, psychopathy, and their interaction on internalizing and externalizing psychopathology*. Psychiatry Res. 2018; 272: 438–446.
25. Love AB, Holder MB. *Psychopathy and subjective well-being*, Pers. Individ. Dif. 2014; 66: 112–117.
26. Skeem JL, Polaschek DLL, Patrick CJ, Lilienfeld SO. *Psychopathic Personality: Bridging the Gap Between Scientific Evidence and Public Policy*, Psychol. Sci. Public. Interest. 2011; 12(3): 95–162.
27. Drislane LE, Patrick CJ, Aarsal G. *Claryfing the content coverage of differing psychopathy inventories through reference to the Triarchic Psychopathy Measure*. Psychol. Assess. 2014; 26(2): 350–362.
28. Ogińska-Bulik N, Juczyński Z. *Prężność u dzieci i młodzieży: charakterystyka i pomiar – polska skala SPP–18*. Polskie Forum Psychologiczne 2011; 16(1): 7–28.
29. Isen J, Baker L, Kern M, Raine A, Bezdjian S. *Unmasking the Association between Psychopathic Traits and Adaptive Functioning in Children*. Pers. Individ. Dif. 2018; 124: 57–65.
30. Blagov PS, Patrick CJ, Oost KM, Goodman JA, Pugh AT. *Triarchic Psychopathy Measure: Validity in Relation to Normal-Range Traits, Personality Pathology and Psychological Adjustment*. J. Pers. Disord. 2016; 30(1): 71–81.
31. DeMatteo D, Heilbrun K, Marczyk G. *Psychopathy, risk of violence, and protective factors in a noninstitutionalized and noncriminal sample*. International Journal of Forensic Mental Health 2005; 4(2): 147–157.
32. Sandvik A, Hansen A, Hystad S, Johnsen B, Bartone P. *Psychopathy, anxiety, and resiliency – Psychological hardiness as a mediator of the psychopathy–anxiety relationship in a prison setting*. Pers. Individ. Dif. 2015; 72: 30–34.

33. Wu W, Wang H, Lee H-Y, Lin Y-T, Guo F. *How Machiavellianism, Psychopathy, and Narcissism Affect Sustainable Entrepreneurial Orientation: The Moderating Effect of Psychological Resilience*. *Front. Psychol.* 2019; 10: 779.
34. Patrick CJ. *Operationalizing the triarchic conceptualization of psychopathy: preliminary description of brief scales for assessment of boldness, meanness, and disinhibition. Unpublished manual*. Tallahassee: Department of Psychology, Florida State University; 2010.
35. Pilch I, Sanecka E, Hyla M, Atlas K. *Polska adaptacja skali TriPM do badania psychopatii w ujęciu triarchicznym*. *Psychologia Społeczna* 2015;10, 4 (35): 435–454.
36. Strelau J, Jaworowska A, Wrześniewski K, Szczepaniak P. *Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Trudnych (CISS). Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego; 2005.
37. Ribeiro da Silva D, Vagos P, Rijo D. *An evolutionary model to conceptualize psychopathic traits across community and forensic male youth*. *Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol.* 2019; 63(4): 574–596.
38. Chuang S, Lamb ME, Hwang P. *Personality development from childhood to adolescence: A longitudinal study of ego-control and ego-resiliency in Sweden*. *International Journal of Behavioral Development* 2006; 30(4): 338–343.
39. Pastwa-Wojciechowska B, Kaźmierczak M, Błażek M. *Self-esteem and styles of coping with stress versus strategies of planning in people with psychopathic personality disorders*. *Med. Sci. Monit.* 2012; 18(2): 119–124.
40. Eschenbeck H, Kohlmann C, Lohaus A. *Gender Differences in Coping Strategies in Children and Adolescents*. *Journal of Individual Differences* 2007; 28(1): 18–26.

Adres: Krzysztof Nowakowski
Instytut Psychologii
Akademia Ignatianum w Krakowie
31-501 Kraków, ul. Kopernika 26
krzysztof.nowakowski@ignatianum.edu.pl

Otrzymano: 1.08.2019
Zrecenzowano: 18.01.2020
Otrzymano po poprawie: 7.02.2020
Przyjęto do druku: 11.02.2020